

Defensive-security implications of the Islamic Republic of Iran in confronting the normalization of ties between the Zionist regime and the Republic of Azerbaijan

Fazlullah Nozari¹ | Aboalfazl Paseban² | Behzad Ghasemi³ | Abbas Nilforoushan⁴

Abstract

The Republic of Azerbaijan, with its distinctive geopolitical and geo-economic features, has a special role and status in the political scene of the Islamic Republic of Iran. In recent years, the presence of the Zionist regime in the South Caucasus region as a peripheral region of the Islamic Republic of Iran and strategic collaboration with the regional countries, especially with the Republic of Azerbaijan, and also continuing and enhancing these collaborations and adopting strategic plans, have posed serious challenges for the national interests of the Islamic Republic of Iran. If defensive-security implications are not considered and anticipated to counteract the continuation of presence and further normalization of ties between the Zionist regime and the Republic of Azerbaijan, this could create serious problems in various political, military, security, economic, cultural and social domains for national security. The Islamic Republic of Iran. Therefore, in this research, an attempt has been made to “elucidate the defensive-security implications of the Islamic Republic of Iran in confronting actions stemming from the normalization of ties between the Zionist regime and the Republic of Azerbaijan”. The research method is a mixed (qualitative and quantitative) content analysis method and Imam Khomeini’s Sahifeh (May God bless his soul) text during Sacred Defense has been studied with two approaches: analogy and induction. In this framework, 9 concepts related to “psychological warfare in Sacred Defense” component were extracted and their frequency status as well as their change trend were investigated. In addition, based on “coding and categorization” process, most important psychological warfare strategies were calculated. The findings indicate that Imam Khomeini’s (May God bless his soul) viewpoint on psychological warfare in Sacred Defense is based on three main principles: “the principle of unity and solidarity among Muslims; resistance and steadfastness against oppression and aggression; awareness-raising; vigilance against deception; sedition.”

Keywords: Defensive-security implications; normalization; ties; driving factors; challenging factors; South Caucasus.

-
1. Associate Professor, Department of National Security, Faculty of Strategic Sciences, National Defense University, Tehran, Iran.
 - 2.. Corresponding Author and Doctoral Candidate, Regional Studies, Imam Hossein Comprehensive University, Tehran, Iran. A.bozorgmehr609@com
 3. Associate Professor, Department of Regional Studies, Faculty and Research Institute of International Studies, Imam Hossein Comprehensive University, Tehran, Iran.
 4. Associate Professor, Department of National Security, Faculty of Command and Management of Wilayat, Tehran, Iran.

ملاحظات دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با عادی سازی روابط رژیم صهیونیستی با کشور جمهوری آذربایجان

فضل اله نوذری^۱ | ابوالفضل پاسبان^۲ | بهزاد قاسمی^۳ | عباس نیل فروشان^۴

چکیده

جمهوری آذربایجان با دارا بودن ویژگی‌های خاص ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی دارای نقش و جایگاه خاصی در صحنه سیاسی منطقه پیرامونی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. در سال‌های اخیر حضور رژیم صهیونیستی در منطقه قفقاز جنوبی به‌عنوان منطقه پیرامونی جمهوری اسلامی ایران و همکاری راهبردی با کشورهای منطقه و بالأخص با جمهوری آذربایجان و همچنین ادامه و ارتقاء این همکاری‌ها و با اتخاذ برنامه‌های راهبردی، چالش‌های جدی برای منافع ملی جمهوری اسلامی ایران ایجاد نموده است. در صورت عدم مراقبت و پیش‌بینی نمودن ملاحظات دفاعی امنیتی برای مقابله با تداوم حضور و ادامه بیشتر عادی سازی روابط رژیم صهیونیستی با کشور جمهوری آذربایجان، این امر می‌تواند مشکلات جدی را در حوزه‌های مختلف سیاسی، نظامی، امنیتی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران ایجاد نماید. بنابراین در تحقیق حاضر با هدف «تبیین ملاحظات دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با اقدامات ناشی از عادی سازی روابط رژیم صهیونیستی با جمهوری آذربایجان» تلاش گردیده، این مسئله در ابعاد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، سیاسی و نظامی- امنیتی مورد بررسی و واکاوی قرار گیرد. این تحقیق به لحاظ ماهیت از نوع توسعه‌ای کاربردی است و پس از گردآوری داده‌ها به‌صورت کتابخانه‌ای و میدانی، با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از روش تحلیل آمیخته (کمی و کیفی) اقدام و در نهایت با احصاء نه مؤلفه پیش‌برنده و دوازده مؤلفه چالش‌زا در قالب ملاحظات دفاعی-امنیتی پیش‌روی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با عادی سازی روابط رژیم صهیونیستی با کشور جمهوری آذربایجان نتیجه‌گیری شده است.

کلید واژه‌ها: ملاحظات دفاعی- امنیتی، عادی سازی روابط، عوامل پیش‌برنده، عوامل چالش‌زا، قفقاز جنوبی.

۸

سال پنجم

بهار و تابستان ۱۴۰۲

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۱۲/۱۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۰۷/۰۸

صص: ۱۸۸-۱۶۵

شاپا چاپی: ۶۳۲۸-۲۵۳۸

الکترونیکی: ۱۶۵۵-۲۷۱۷

DOR: 20.1001.1.25386328.1402.5.8.8.0

۱. دانشیار گروه امنیت ملی، دانشکده علوم راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.

۲. نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری مطالعات منطقه‌ای، دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام، تهران، ایران.

A.bozorgmehr609@com

۳. دانشیار گروه مطالعات منطقه‌ای، دانشکده و پژوهشکده مطالعات بین‌الملل، دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام، تهران،

ایران.

۴. دانشیار گروه امنیت ملی، گروه، دانشکده فرماندهی و مدیریت ولایت، تهران، ایران.

مقدمه و بیان مسئله:

حضور و نفوذ رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان در ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی، نظامی، امنیتی و فرهنگی اجتماعی در سال‌های گذشته رو به فزونی بوده و این امر باعث بروز دغدغه‌هایی برای جمهوری اسلامی ایران گردیده است. جمهوری اسلامی ایران که مهم‌ترین چهره سیاسی مقابله با رژیم صهیونیستی به شمار می‌رود، همواره تلاش کرده است تا با تقابل سیاسی و دیپلماتیک، انزوای منطقه‌ای این رژیم را تداوم بخشد. با این حال، به نظر می‌رسد در سال‌های گذشته تغییراتی که نشان از موفقیت‌های قابل توجه در سیاست خارجی رژیم صهیونیستی در عرصه روابط منطقه‌ای تحت عنوان عادی‌سازی روابط با برخی کشورهای منطقه دارد، صورت پذیرفته و چشم‌انداز این روند و نیز پیامدهای ناشی از تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران مغفول مانده است. رژیم صهیونیستی با سوءاستفاده از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و به دلیل خروج از بن‌بست انزوا و همچنین فشار به جمهوری اسلامی ایران، اقدام به برقراری و گسترش ارتباط با برخی از جمهوری‌های تازه استقلال یافته در منطقه قفقاز جنوبی نموده و آن‌ها هم به دلایلی همچون سرگشتگی سیاسی، خروج از اقتصاد بیمار و ایجاد تحول اقتصادی به این رویکرد رژیم صهیونیستی اقبال خوش نشان داده و اقدام به برقراری و عادی‌سازی روابط نمودند. حفظ و استمرار روابط دیپلماتیک رژیم صهیونیستی با کشورهای مسلمان در راستای هدف غایی این رژیم که همانا حفظ موجودیت از طریق سیاست صلح و اتحاد پیرامونی و رفع استتباط ضدمسلمان بودن در افکار عمومی از چهره کریمه این رژیم، می‌باشد. رژیم صهیونیستی با استفاده از این روابط حسنه در کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز و به‌ویژه جمهوری آذربایجان به دنبال اهدافی همچون مقابله با نفوذ ایران در منطقه پیرامونی، بهره‌مندی از حمایت جمهوری‌های منطقه قفقاز، توسعه سیاسی و مبارزه با انزوای روزافزون خود و مقابله با تشکیل جبهه ضد رژیم صهیونیستی به رهبری جمهوری اسلامی ایران، ایجاد تفرقه بین ایران و همسایگان و انتقال انرژی آسان و ارزان برای خود می‌باشد.

گسترش روابط رژیم صهیونیستی با جمهوری آذربایجان در پوشش اقدامات اقتصادی، فرهنگی و بنیادهای به اصطلاح خیریه و انجام اقدامات امنیتی، اطلاعاتی، نظامی و ... در نزدیکی به حریم مرزها و برعلیه جمهوری اسلامی ایران می‌باشد که این امر به نوبه خود تبعات امنیتی فراوان و گسترده‌ای را برای جمهوری اسلامی ایران به همراه داشته و این به خودی خود خطر بالقوه‌ای برای امنیت جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌گردد. اقدامات رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان و به‌ویژه در مرزهای این

کشور با جمهوری اسلامی ایران، از جمله همکاری با گروه‌ها و عناصر معاند نظام جمهوری اسلامی ایران با حمایت آشکار رژیم صهیونیستی، آموزش‌های جاسوسی، بمب‌گذاری و اقدامات خرابکارانه، تأسیس و برقراری پاسگاه‌های شنود در جوار مرزهای جمهوری اسلامی ایران، فروش هواپیماهای بدون سرنشین، تجهیزات جنگی و سامانه‌های دفاع موشکی به برخی از کشورهای پیرامونی جمهوری اسلامی ایران، بیانگر این مهم است که جمهوری آذربایجان یکی از بهترین نقاط پیرامونی جمهوری اسلامی ایران برای اقدامات نظامی، امنیتی بر علیه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران از طرف رژیم صهیونیستی به شمار می‌آید. در صورت انجام این تحقیق، ضمن احصاء ملاحظات دفاعی-امنیتی، تسهیل در امر طرح‌ریزی دفاعی امنیتی در راستای مقابله با عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی و شناسایی عوامل مؤثر بر دفاع و امنیت ناشی از عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی در این منطقه، حاصل خواهد شد؛ همچنین تسهیل و کمک به تدوین راهبردهای دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران در راستای عنوان تحقیق از دیگر موارد در اهمیت انجام این تحقیق می‌باشد. پرواضح است عدم تحقیق مذکور می‌تواند عواقبی همچون غافلگیری مسئولین امر در راستای اهداف توسعه نفوذ و اقدامات امنیتی رژیم صهیونیستی در قالب عادی‌سازی روابط، صرف هزینه‌های قابل توجه ناشی از توسعه و نفوذ رژیم و اقدامات امنیتی متصور آن در جمهوری اسلامی ایران و همچنین عدم تبیین ملاحظات دفاعی-امنیتی مؤثر بر موضوع تحقیق را به دنبال خواهد داشت؛ بنابراین با توجه به تضاد منافع جمهوری اسلامی ایران با رژیم صهیونیستی که در حال افزایش نفوذ و قدرت خود با عنوان عادی‌سازی و ارتقاء روابط با برخی از کشورهای محیط پیرامونی جمهوری اسلامی ایران از جمله جمهوری آذربایجان می‌باشد و در راستای واضح شدن اهمیت پیامدهای امنیتی حضور رژیم صهیونیستی و تأثیر این حضور و نفوذ بر منافع و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، هدف و مسئله اصلی این تحقیق مبتنی بر تبیین ملاحظات دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان می‌باشد.

مبانی نظری:

بسترهای فرصت آفرین ژئوپلیتیک: ویژگی‌ها، ملاحظات و واقعیت‌های بالقوه در محیط خارج از مرزهای جغرافیایی یک کشور که از جنس عوامل ژئوپلیتیک بوده؛ به طوری که استفاده

صحیح و به‌موقع از آن‌ها موجب تسهیل و تسریع در دستیابی به اهداف ملی و دفاعی در قبال آن کشور می‌شود (بیک، ۱۳۹۸: ۲۸).

بسترهای تهدیدزای ژئوپلیتیک: ویژگی‌ها، ملاحظات و واقعیت‌های بالقوه در محیط خارج از مرزهای جغرافیایی یک کشور که از جنس عوامل ژئوپلیتیک بوده و در ماهیت می‌تواند موجب‌کننده یا ممانعت از دستیابی به اهداف ملی و دفاعی در قبال آن کشور می‌شود. سیاست‌های اتخاذشده می‌تواند شدت عوامل تهدیدزای ژئوپلیتیک را کم یا زیاد نماید (همان: ۲۸).

دفاع ۱: دفاع در لغت به معنی دفع کردن است و به‌طور کلی به مجموعه اقدامات و اعمالی که برای دور نمودن و یا از بین بردن خطر و یا تهدید صورت می‌پذیرد، «دفاع» گفته می‌شود (عسگری و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۲)، به عبارتی، دفاع سازوکارهای طراحی شده توسط یک دولت در حوزه‌های مختلف برای مقابله با تهدیدات امنیتی است که از محیط بیرونی سرچشمه گرفته و بقا و حیات آن را هدف قرار داده‌اند (قاسمی، ۱۳۹۳: ۲۰۴).

عوامل قوت‌زا: عواملی در داخل سازمان هستند که شرایط لازم برای انجام مأموریت و اجرای وظایف را برای سازمان را فراهم می‌نماید (مطالعات گروهی دوره یک‌ساله در دعا، ۱۴۰۱: ۲۱).

چالش: چالش وضعیت جدیدی است که مسیر آینده جامعه را از بیرون مورد هجوم قرار داده، حفظ تعادل آن را دچار مشکل و مستلزم تلاشی سخت و سرنوشت‌ساز می‌سازد (ذوعلم، ۱۳۸۴: ۳۴).

عادی‌سازی روابط: عادی‌سازی روابط در این تحقیق یعنی، شکل دادن به رابطه میان رژیم صهیونیستی و کشورهای پیرامونی جمهوری اسلامی ایران به‌طوری که به روابط سیاسی و دیپلماتیک به‌صورت عادی درآید.

دفاعی-امنیتی: دفاعی است مبتنی بر امنیت ملی و یکپارچگی مؤلفه‌های قدرت ملی یا به‌عبارتی دیگر، دفاع یکپارچه‌ای که امنیت ملی نسبی را تأمین کند (بوالحسنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۵۰).

عوامل ضعف آفرین: عواملی در داخل سازمان هستند که مانع انجام مأموریت و اجرای وظایف هستند (مطالعات گروهی دوره یک‌ساله در دعا، ۱۴۰۱: ۲۱).

ملاحظات دفاعی - امنیتی: عوامل و مؤلفه‌های مهم و تأثیرگذار حوزه‌های مختلف انسانی، طبیعی، فرهنگی-اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و نظامی - امنیتی که نقش اساسی و تعیین‌کننده در دفاع و امنیت داشته و شناخت دقیق آن‌ها در انجام دفاع و امنیت مؤثر باشد را ملاحظات دفاعی - امنیتی می‌گویند. بی‌توجهی به

ملاحظات دفاعی-امنیتی، بی‌توجهی به دژ دفاعی ملت «حصون الرعیه» است و نتیجه‌اش سلب آرامش و بروز ناامنی خواهد بود (مطالعات گروهی دوره یک‌ساله در داغ، ۱۴۰۱: ۳۳).

در این تحقیق ملاحظات دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان، آن دسته عوامل و ساختارهای سازمانی و نظام‌مند اثرگذار بر وضعیت دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان است که در حوزه نظامی و دفاعی-امنیتی مورد توجه قرار می‌گیرند.

امنیت ملی: فرهنگ علوم سیاسی، امنیت ملی را «احساس آزادی کشور در تعقیب اهداف اساسی و فقدان ترس و خطر جدی از خارج نسبت به منافع سیاسی، اساسی و حیاتی کشور» تعریف می‌نماید (آقابخشی، ۱۳۶۳: ۱۷۳)، دیدگاه سنتی به امنیت ملی به معنای عدم تهدید نظامی و یا محافظت از کشور در برابر حملات نظامی از خارج از کشور است. در دیدگاه نوین، امنیت ملی امروز علاوه بر مسائل جانی و مالی، به حوزه‌های متفاوت، آزادی‌ها، مشارکت سیاسی، تأمین اشتغال، رفاه، بهره‌گیری از اوقات فراغت و برآوردن استعدادها گسترش یافته است (قربانپور، ۱۳۹۱: ۵).

منافع ملی: منافع ملی مجموعه شرایط و امکانات پویایی است که تحقق نیازهای امنیتی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را میسر می‌سازد. منافع ملی در بعد داخلی ناظر به ایجاد نظم، آرامش و ایمنی، تأمین منافع عمومی و توانایی دولت و حکومت در جهت برآوردن نیازها و توقعات جامعه و توسعه مترقیانه فرهنگ و جامعه و در بعد خارجی ناظر به نحوه تعیین جایگاه یک کشور در صحنه بین‌المللی است. منافع ملی یعنی، صیانت از خود، استقلال، وحدت قلمرو، امنیت ملی، وضع مطلوب اقتصادی و اجتماعی. منافع ملی افق نهایی حرکت یک ملت را شکل می‌دهد (ثروتی و مظلوم، ۱۳۸۹: ۱۵۷).

قفقاز جنوبی: قفقاز جنوبی یکی از مهم‌ترین گذرگاه‌های شمال به جنوب اوراسیا است. این حوزه جغرافیایی، از شمال به رشته‌کوه‌های قفقاز بزرگ، از شرق به دریای خزر، از جنوب به ایران، از جنوب غربی به ترکیه و از غرب به دریای سیاه متصل است. قفقاز جنوبی در حال حاضر به سه جمهوری مستقل به نام‌های آذربایجان در جنوب شرقی و شرق، ارمنستان در جنوب غربی و جنوب و گرجستان در شمال غربی و غرب آن، تقسیم شده است (www.dortina.com).

جمهوری آذربایجان: جمهوری آذربایجان با دارا بودن مساحت ۸۶۰۰۰ کیلومتر مربع در منطقه قفقاز جنوبی و در بین طول جغرافیایی ۴۴ درجه و ۵۹ دقیقه تا ۵۰ درجه و ۳۶ دقیقه شرقی و عرض جغرافیایی ۳۸ درجه و ۲۶ دقیقه تا ۴۱ درجه و ۵۴ دقیقه شمالی قرار گرفته است. کشور آذربایجان از ناحیه شرق به دریای

خزر، از شمال به کشور روسیه، از شمال غرب به جمهوری گرجستان، از غرب به ارمنستان و از جنوب به جمهوری اسلامی ایران محدود می‌گردد. آذربایجان محل تقاطع پنج جمهوری استقلال یافته از شوروی سابق، محل تلاقی شرق و غرب، مهم‌ترین همسایه جنوبی روسیه و همچنین مهم‌ترین همسایه شمالی ایران در کنار دریای خزر محسوب می‌شود. این کشور به لحاظ فرهنگی، مرز میان تمدن اسلامی و مسیحی و اقوام پیرو سه دین مهم الهی یعنی یهودیت، مسیحیت و اسلام است (ساجدی، ۱۳۹۰: ۱۳۴).

نظریه واقع‌گرایی: واقع‌گرایی در نظام بین‌الملل تحت عنوان مکتب «اندیشه سیاست و قدرت» همواره مورد علاقه سیاستمداران بوده و نفوذ، توسعه‌طلبی و سیاست‌های حول محور آن که با هدف افزایش قدرت و امنیت در عرصه بین‌الملل است، در چارچوب این نظریه مورد بررسی، تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. این بدان معناست که عناصر بنیادی نظریه‌های واقع‌گرایی (کلاسیک، نوواقع‌گرایی و واقع‌گرایی تهاجمی) بهتر از دیگر نظریه‌های مرتبط می‌توانند اشکال رقابت و نفوذ در مناطق راهبردی را تبیین نمایند. دولت‌محوری، بقا، خودیاری، قدرت و امنیت از کلیدواژه‌های بسیار مهم و دارای جایگاه خاص در این نظریه محسوب می‌گردند (قلی پور آذر، ۱۳۹۲: ۱۵۳). فرید زکریا، از اعضای شاخه واقع‌گرایی تهاجمی، معتقد است: «هنگامی که دولت‌ها تروتمند می‌شوند، اقتدار نظامی خود را افزایش و زمانی که تصمیم‌گیرندگان اصلی آن‌ها تصور می‌کنند قدرت نظامی‌شان افزایش یافته، راهبردهای تهاجمی اتخاذ می‌نمایند» (زکریا، ۱۹۹۸: ۱۲۰). بر اساس آموزه‌های واقع‌گرایی تهاجمی، هر قدرتی که بخواهد به مرحله هژمونی یعنی امنیت مطلق برسد، ابتدا بایستی توزیع قدرت جهانی را با انگیزه و گرایش تجدید نظرطلبانه متحول نماید (اریک، ۱۹۹۷: ۴۷).

نظریه اتحاد پیرامونی^۲: این نظریه که به طرح اتحاد (نفوذ) پیرامونی هم شهرت دارد، راهبرد اصلی رژیم صهیونیستی در راستای حفظ موجودیت محسوب می‌گردد، این نظریه، توسط «دیوید بن گورین»^۳ و راهبرد پردازان رژیم صهیونیستی در اوایل دهه ۱۹۵۰ اظهار و اشاره به وضعیت دولت کوچکی که در بین همسایگان متخاصم بزرگ قرار گرفته است، دارد. در واقع دولت (جعلی) رژیم صهیونیستی در محاصره کشورهای چند صدمیلیونی عرب جنوب غرب آسیا قرار گرفته و امکان داشتن روابط عادی اقتصادی و امنیتی با آن‌ها را دارا نیست. راهبرد پردازان رژیم صهیونیستی این‌گونه استدلال نمودند که این رژیم به‌عنوان جزیره‌ای در میان دریای مسلمانان است که باید برای بقا

1 Fareed Zakaria

2 Periphery Strategy/ Periphery Plan

3 David Ben-Gurion

خود رویکرد عادی‌سازی روابط را در پیش گرفته و برای خود هم‌پیمانان و دوستانی بالأخص از کشورهای عربی پیدا نماید. برای تحقق این مهم، سیاستمداران و رهبران این رژیم بر مبنای دو اصل کلی یعنی حضور فعال در مناطق پیرامونی و خروج از انزوای سیاسی را به‌عنوان الگوی دیپلماتیک مدنظر قرار داده و اندیشهٔ ائتلاف منطقه‌ای را در دستور کار خودشان قرار دادند. نگاهی به سیاست خارجی رژیم صهیونیستی در قبال کشورهای پیرامونی جمهوری اسلامی ایران و همچنین اقدامات و راهبردهای امنیتی و سیاسی رژیم صهیونیستی در منطقه، مؤید اتحادسازی بر علیه جمهوری اسلامی ایران از سوی رژیم صهیونیستی است (المسیری، ۱۳۷۸: ۱۲۸). این نظریه به‌عنوان نظریه مختار، بیشترین انطباق را با حضور و نفوذ رژیم صهیونیستی در کشور جمهوری آذربایجان دارد.

چارچوب نظری تحقیق:

شکل ۱- چارچوب نظری تحقیق

پیشینه پژوهش

به‌طور مشخص آثاری وجود دارد که متغیرهای مورد استفاده در مقاله حاضر را در ترکیب با یکدیگر مورد بررسی قرار داده است؛ با این حال، کتب، تحقیقات و مقالاتی به رشته تحریر در آمده است که به لحاظ حوزه پژوهش و داده‌های مورداستفاده تا حدودی با این پژوهش مرتبط می‌باشند. مؤسسه مطالعات راهبردی در تحقیقی با عنوان «ابعاد قدرت دفاعی نظامی رژیم صهیونیستی و برآورد تهدیدات آن علیه ج.ا. ایران» ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، جغرافیایی، اجتماعی و فناوری را در سیستم دفاعی رژیم صهیونیستی به‌صورت عمومی و آشکار مورد بررسی قرار داده است. ملکی و همکار در مقاله‌ای با عنوان «چشم‌انداز صلح غرب آسیا در سایه عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی و جهان عرب» عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی را با

اعراب مورد کنکاش قرار داده و به این نتایج دست یافته‌اند که «نگرانی امنیتی مشترک رژیم و اعراب در قبال ایران و پیشبرد بهتر منافع ملی، عوامل اصلی همگرایی اعراب و رژیم صهیونیستی می‌باشد». غلام‌علیان در پژوهشی با عنوان «تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابله با تهدید رژیم صهیونیستی از سرزمین آذربایجان» تعداد ۱۱ تهدید نظامی که از سوی رژیم صهیونیستی بر علیه ایران از خاک آذربایجان متصور است را احصاء نموده است. وی همچنین ۶۰ عامل ژئوپلیتیکی را که دارای نقش مؤثر در تهدیدات رژیم صهیونیستی از خاک آذربایجان را دارند، برشماری نموده و در پایان ۷ راهبرد کلان دفاعی ارائه نموده است. سعادت و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «بررسی نشانگاه‌های اطلاعاتی امنیتی رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران» ایجاد نهادها و سازمان‌های فرهنگی اجتماعی، اقدامات توسعه‌ای، فنی و قراردادهای همکاری‌های نظامی رژیم با جمهوری آذربایجان را مهم‌ترین اقدامات رژیم در این کشور دانسته که از این طریق برای بهره‌برداری اطلاعاتی و اقدامات امنیتی بر علیه ایران استفاده می‌نماید.

روش‌شناسی پژوهش

تحقیق حاضر به لحاظ نوع، توسعه‌ای کاربردی است که با روش آمیخته و با استفاده از روش‌های کمی آماری و تحلیل محتوای کیفی تدوین گردیده است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و گردآوری اطلاعات در این تحقیق به روش کتابخانه‌ای با استفاده از ابزار مطالعه کتب و مقالات و با بررسی اسناد و مدارک مرتبط با موضوع تحقیق و همچنین به روش تحقیقات میدانی با بهره‌گیری از ابزار مشاهده و تهیه و توزیع پرسش‌نامه بین افراد خبره و صاحب‌نظر صورت گرفته است. جامعه آماری تحقیق تعداد ۳۰ نفر از اساتید متخصص می‌باشد که با ویژگی‌های آشنایی کامل با موضوع مورد مطالعه، شاغل در مشاغل راهبردی، دارای مدارک تحصیلی دکتری و ارشد و دارای تخصص در رشته تحصیلی مربوط با موضوع تحقیق و با استفاده از روش نمونه‌گیری گلوله برفی انتخاب گردیده‌اند. قلمرو مکانی تحقیق دو کشور ایران و آذربایجان بوده و قلمرو موضوعی تحقیق، به تبیین ملاحظات دفاعی-امنیتی ایران در تقابل با عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی با آذربایجان پرداخته است. این تحقیق در زمره تحقیقات اکتشافی قرار می‌گیرد. هدف

اکتشاف، تبیین مؤلفه‌های پیش‌برنده و چالش‌های ملاحظات دفاعی - امنیتی در تقابل با عادی‌سازی رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان می‌باشد. این مقاله مستخرجه از رساله دکتری می‌باشد که در قسمت کیفی، با استفاده از روش دلفی، اطلاعات تحقیق، گردآوری و با نظر اساتید محترم راهنما و خبرگان موضوع، مورد بررسی، بازنگری و همپوشانی قرار گرفته و سپس طی پرسشنامه بین جامعه آماری توزیع و داده‌های تحقیق پس از گردآوری از طریق نرم‌افزارهای آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و سپس با استفاده از آزمون استانداردسازی نسبت به استانداردسازی و حذف موارد کم اثر اقدام گردیده است.

سؤالات پژوهش:

سؤال اصلی:

ملاحظات دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی با کشور جمهوری آذربایجان کدامند؟

سؤالات فرعی:

(۱) عوامل پیش‌برنده مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی با جمهوری آذربایجان کدامند؟

(۲) عوامل چالش‌زای مؤثر بر ملاحظات دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با اقدامات روابط رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان چه کدامند؟

یافته‌های پژوهش:

عوامل سیاسی: فروپاشی شوروی سابق و استقلال آذربایجان، موقعیت ژئوپلیتیک مناسب و شرایط استراتژیکی مهم این کشور، برای آمریکا و رژیم صهیونیستی این امکان را به وجود آورد تا با ایجاد روابط با آذربایجان بتوانند نفوذ خود را در این کشور و در قفقاز جنوبی گسترش دهند. درگیری آذربایجان و ارمنستان و از دست دادن قره‌باغ باعث گردید تا دولت آذربایجان با گرایش به طرف رژیم صهیونیستی و واسطه قرار دادن این رژیم جعلی، بتواند با غرب و آمریکا روابط نزدیک‌تری برقرار نماید. گسترش روابط دیپلماتیک آذربایجان با رژیم صهیونیستی بعد از جنگ قره‌باغ بیشتر در جهت تأثیرگذاری لابی یهود بر

دولت‌های غربی بخصوص آمریکا بود تا بتواند حمایت‌های سیاسی و دیپلماتیکی لازم را در این مورد کسب نماید (نقی‌زاده، ۱۳۸۳: ۴۷). براساس نظریه اتحاد پیرامونی، موفقیت در ایجاد رابطه با کشور آذربایجان مسلمان، نه تنها چهره ضد اسلامی رژیم صهیونیستی را در جهان از بین خواهد برد و از یک اتحاد ضد اسرائیلی از طرف تمامی کشورهای مسلمان جلوگیری می‌نماید، بلکه ضمن تأمین بخشی از منابع انرژی، منافع سیاسی-اقتصادی زیادی برای رژیم صهیونیستی در بر خواهد داشت. اکنون روابط دیپلماتیک جمهوری آذربایجان با رژیم صهیونیستی در حال ارتقاء است؛ به طوری که پارلمان باکو، افتتاح سفارتخانه در تل‌آویو را به تصویب رسانده است. بنا بر نوشته روزنامه «جرزالم‌پست» این سفارتخانه در محل کنونی دفتر نمایندگی تجاری جمهوری آذربایجان در تل‌آویو افتتاح می‌گردد (روزنامه رسالت، ۱۴۰۱).

عوامل اقتصادی: کشور آذربایجان به لحاظ دارا بودن منابع زیرزمینی و معدنی از جمله نفت، گاز، طلا، تیتانیوم، مس، سرب، آهن، آلومینیوم، سنگ و دیگر مواد چون پشم، پنبه، ابریشم و چرم از موقعیت مناسبی برای ورود به صحنه تجارت جهانی برخوردار می‌باشد. پس از استقلال این کشور در سال ۱۹۹۱، کمیته ویژه اقتصادی جمهوری آذربایجان، راه‌اندازی که این کمیته پس از بررسی‌های لازم به این نتیجه رسید که به‌منظور رشد اقتصادی آذربایجان نیاز به اقداماتی از جمله؛ تنظیم تعرفه‌های گمرکی، گسترش روابط اقتصادی دوجانبه و چندجانبه با ارگان‌ها و سازمان‌های مالی و اقتصادی بین‌المللی، افزایش درآمد ناخالص ملی و مهم‌تر از همه جذب سرمایه‌های خارجی و استفاده از فناوری‌های نوین در بخش‌های مختلف اقتصاد کشور را دارد و برای این منظور قوانینی را هم به تصویب مجلس این کشور رسانید. زمینه‌های روابط تجاری و توسعه اقتصادی بین آذربایجان و رژیم صهیونیستی از اواسط دهه نود قرن ۲۰ آغاز گردید. حیدر علی‌اف رئیس‌جمهور وقت آذربایجان، ضمن درخواست کمک‌های فناورانه و تخصص‌های فنی از رژیم صهیونیستی، اعلام نمود که قصد دارد منبع تأمین نفت رژیم صهیونیستی باشد. با توجه به فضای به وجود آمده، رژیم صهیونیستی در سال ۱۹۸۸ با به کارگیری فناوری سیستم آبیاری قطره‌ای در جنوب آذربایجان، تولید برخی از محصولات کشاورزی این کشور را به بیش از دو برابر رساند. در ادامه این نفوذ، یک سال بعد رژیم صهیونیستی با ورود به سیستم تلفن همراه آذربایجان، شرکت باکسل را به‌عنوان اپراتور دوم در آذربایجان راه‌اندازی و عملیاتی نمود (حاجی یوسفی، ۱۳۸۳: ۱۱۰).

سیاست‌های جدید اقتصادی، باعث گردید تا آذربایجان تمایل خود را به ایجاد یک منطقه آزاد تجاری در شهر سومیقات در نزدیکی باکو نشان دهد. انجام این پروژه می‌تواند پیامدهای مهمی را برای ایران و کشورهای منطقه در پی داشته و دریای خزر را تبدیل به بازار بزرگ و مناسبی برای فروش کالاهای رژیم صهیونیستی در کشورهای منطقه

نماید. در خصوص تأمین انرژی رزیم، شرکت‌های صهیونیستی با سرمایه‌گذاری‌های گسترده و ایجاد شرکت‌های مختلف در بخش انرژی فسیلی، این رزیم را به یکی از واردکنندگان بزرگ نفت و از شرکای راهبردی و بزرگ اقتصادی آذربایجان تبدیل نموده است (آذربایجان پریس، ۲۰۱۰). آمار ارائه شده سال ۲۰۰۸ نشان می‌دهد که ۸۵٪ بازرگانی خارجی آذربایجان با رزیم صهیونیستی بوده است (بلرنت اراس، ۱۹۸۸: ۲۰). در حال حاضر، حجم روابط اقتصادی آذربایجان و اسرائیل با احتساب فروش نفت و سایر مبادلات ۶ میلیارد دلار است (ابرار معاصر، ۱۴۰۱: کد خبر ۱۶۶۴۷۸۵).

عوامل امنیتی: مناقشه آذربایجان با ارمنستان بر سر منطقه قره‌باغ یکی از مهم‌ترین مسائل امنیتی آذربایجان محسوب گردیده که به علت عدم برخورداری آذربایجان از ارتشی مدرن و توانمند و همچنین نبود حامی‌های قدرتمند بین‌المللی، باعث قرار گرفتن آذربایجان در وضعیت ضعیف‌تر شده است. کمک‌ها و حمایت‌های نظامی-سیاسی رزیم صهیونیستی از آذربایجان، تغییر دیدگاه غرب نسبت به موضع قره‌باغ را به دنبال داشت. تقویت و نوسازی ارتش آذربایجان و ارتقاء تجهیزاتی آن به وسیله کمک‌ها و آموزش‌های نظامی رزیم صهیونیستی مبنی تقویت همکاری‌های نظامی بین این دو دولت می‌باشد. رزیم صهیونیستی با قبول موضع آذربایجان در مسئله قره‌باغ و استفاده از لابی پرنفوذ یهودیان در آمریکا، ضمن جلب اعتماد مسئولین آذربایجان، آنان را متقاعد نمود که داشتن روابط نزدیک با رزیم صهیونیستی به معنی روابط نزدیک با آمریکا و برخورداری از حمایت غرب است (کریستوفر، ۱۳۸۶: ۱۵). رزیم صهیونیستی ضمن گسترش روابط در سطح دیپلماتیک با آذربایجان و ارائه خدمات در حوزه‌های فنی، خدماتی و اقتصادی، فرصت انتقال فناوری‌های هسته‌ای و یا راه ارتباطی برای این گونه مسائل با ایران از طرف کشور آذربایجان را تقریباً سد نمود (ساجدی، ۱۳۹۰: ۱۴۷).

عمده‌ترین بخش روابط متقابل رزیم صهیونیستی و آذربایجان را معاملات و توافقات نظامی امنیتی تشکیل می‌دهد. رزیم صهیونیستی با ارائه خدمات اطلاعاتی در سال ۲۰۰۸، به مقامات آذربایجان کمک نمود. این اقدام حملات تروریستی که قصد حمله به سایت‌های استراتژیک آذربایجان از جمله ایستگاه رادار ضد موشکی قبله، (بزرگ‌ترین تأسیسات دفاعی موشکی در قفقاز جنوبی و سفارت رزیم صهیونیستی در باکو) را داشت را خنثی کرد. در ادامه این خدمات، رزیم صهیونیستی، ایستگاه‌های انتقال اطلاعات الکترونیکی را در طول مرز آذربایجان با ایران تأسیس نمود. در سال ۲۰۰۱، بنگاه صهیونیستی «مگال سیستم» در مناقصه ساخت حصار امنیتی برای فرودگاه بینا باکو، یکی از دارایی‌های استراتژیک مهم آذربایجان، پیروز شد. در سال ۲۰۰۴ ترکیه و رزیم صهیونیستی، مذاکرات نظامی آذربایجان را به‌طور مشترک آغاز کردند. در سال ۲۰۱۱ رزیم اشغالگر قدس اقدام به تأمین آذربایجان با هواپیماهای کنترل از راه دور برای دیده‌بانی مرز آذربایجان با ایران کرد. همچنین آذربایجان

یک قرارداد ۵۶ میلیون دلاری با شرکت سیستم الیت رژیم اشغالگر قدس برای ارتقای تانک‌های تی ۷۲ منعقد نمود (Murins:2014:22).

علائق و اهداف عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی و جمهوری آذربایجان: اهمیت ارتباط رژیم

صهیونیستی با جمهوری آذربایجان، بیش از مسئله یهودیان، به علت موقعیت ژئوپلیتیک آن می‌باشد (مؤمنی، ۱۳۸۴: ۳۹). آذربایجان و رژیم صهیونیستی به دلیل نیازهای اقتصادی، سیاسی و امنیتی و بیشتر بر اساس طرح اتحاد پیرامونی، علیرغم دارا نبودن اشتراکات دینی، فرهنگی و تاریخی بین طرفین، به ایجاد رابطه با یکدیگر پرداختند. مهم‌ترین دلایلی که می‌توان به‌عنوان مؤلفه‌های اشتراکی فی‌مابین به‌منظور ایجاد رابطه، اشاره نمود، عبارت‌اند از: گسترش بنیادگرایی اسلامی در منطقه، بی‌اعتمادی آذربایجان به روسیه، نیازمندی آذربایجان به حمایت غرب به‌واسطه لابی یهودیان در آمریکا، احتیاج به سرمایه‌گذاری رژیم صهیونیستی، نیاز رژیم صهیونیستی به اثری آذربایجان، کم‌رنگ جلوه دادن عامل دین در منازعه اعراب و رژیم صهیونیستی و ... این رابطه، رژیم صهیونیستی را قادر ساخت تا در امور اقتصادی آذربایجان منافع قابل‌ملاحظه‌ای کسب و نیازهای نفتی خود را تأمین نماید؛ همچنین توانست تا حدودی از گسترش بنیادگرایی اسلامی در منطقه قفقاز جنوبی بکاهد. بعلاوه گسترش نفوذ رژیم صهیونیستی در آذربایجان که منجر به کاهش نفوذ جمهوری اسلامی ایران در منطقه قفقاز جنوبی شد، بر اهمیت اسرائیل در نزد غرب افزود.

در مقابل آذربایجان که با مشکلات زیاد اقتصادی و سرمایه‌گذاری خارجی مواجه بود، توانست با ایجاد روابط با رژیم صهیونیستی و تحکیم روابط با شریک استراتژیک آن یعنی ایالات متحده آمریکا تا اندازه زیادی به اهداف اقتصادی، سیاسی و امنیتی خود دست یابد. دولت آذربایجان در راستای مناسبات اقتصادی خود با رژیم صهیونیستی به دنبال یک روش پراگماتیک و عمل‌گرایانه بوده و روابط خود را با رژیم صهیونیستی نه تنها در بعد اقتصادی، بلکه در دیگر ابعاد سیاسی و امنیتی دنبال نموده است. در واقع منافع ملی رژیم صهیونیستی و آذربایجان رابطه بین دو کشور را با استفاده از نظریه طرح اتحاد پیرامونی به سمت‌وسوی نوعی همگرایی سوق داده است. (ساجدی، ۱۳۹۰: ۴۶). نیاز به توسعه از طریق همکاری‌های فنی، هدف اصلی و بهانه افزایش روابط جمهوری آذربایجان با رژیم صهیونیستی می‌باشد (گلندبرگ، ۱۳۸۹: ۹۰). ترکیه به‌عنوان متحد راهبردی و استراتژیک آذربایجان در راستای برقراری ارتباط و عادی‌سازی روابط بین رژیم صهیونیستی و آذربایجان به‌عنوان واسطه عمل نمود و با هموار نمودن زمینه‌های همکاری رژیم و آذربایجان علاوه بر کسب رضایت آذری‌ها، رضایت رژیم صهیونیستی را نیز به دست آورد.

سیاست‌مداران آذربایجان با نزدیکی به رژیم صهیونیستی، اهداف زیر را پیگیری می‌کنند:

ایجاد ارتباط با ایالات متحده و کشورهای اروپایی به وسیله رژیم اشغالگر، استفاده از مساعدت‌های رژیم صهیونیستی در امر سرمایه‌گذاری، استفاده از قدرت لابی یهود در مقابل لابی ارامنه در کنگره آمریکا، مبارزه با بنیادگرایی اسلامی (از نظر ایشان تروریسم)، جذب فناوری جدید، بازسازی و ارتقاء صنایع و آموزش کادرفنی و پزشکی، به حداقل رساندن نفوذ سیاسی ایران در جمهوری آذربایجان، حل بحران قره‌باغ به نفع آذربایجان (قلمی پور آذر، ۱۳۹۲: ۱۶۰).

سیاست‌های دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران:

- ۱) تقویت توانمندی‌های دفاعی لازم و تأمین برتری نظامی نسبت به کشورهای همسایه به منظور بازدارندگی؛
- ۲) ایجاد توازن قوا در منطقه با استفاده از راه کارهای ممکن من جمله همکاری‌های نظامی و دفاعی با کشورهای دیگر؛
- ۳) کسب و افزایش قدرت بازدارندگی و توازن قوا در برابر رژیم صهیونیستی با استفاده از امکانات و ابزار گوناگون؛
- ۴) کسب قدرت بازدارندگی مؤثر نسبت به تهدیدات نظامی جهانی؛
- ۵) تحصیل آمادگی برای ابتکار عمل در درگیری احتمالی و تعیین میدان عمل و شناسایی امکانات حیاتی دشمن و راه کار اقدام؛
- ۶) تدوین طرح جامع و ایجاد آمادگی‌های لازم جهت بهره‌گیری از امکانات مادی و معنوی کشور در پشتیبانی از نیروهای مسلح ج.ا.ایران در مقابله با تهدیدات داخلی و خارجی در شرایط جنگ و بحرانی؛
- ۷) سیاست مهار تهدید و کنترل توسعه‌طلبی رژیم صهیونیستی؛
- ۸) سیاست «معمد مشترک» بلوک بین‌المللی اسلامی (مطالعات گروهی دوره یک‌ساله در دعا، ۱۴۰۱: ۱۷۱).

روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان:

سال‌های ۱۹۹۳ تا ۱۹۹۵ دوره طلایی روابط جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان بود. در این سال‌ها ایران مقام نخست را در میان شریک‌های تجاری جمهوری آذربایجان داشت. ولی از سال ۱۹۹۵ تحت تأثیر نظام معنایی منفی حاصل از یک مجموعه عوامل مادی (بحران قره‌باغ، رژیم حقوقی دریای خزر، اخراج ایران از کسرسیوم نفتی آذربایجان، دستگیری سران حزب اسلامی و نسبت دادن جاسوسی، تصویب قانون غیردینی در آذربایجان و انعقاد قرارداد امنیتی - نظامی آذربایجان با ترکیه و رژیم صهیونیستی، عضویت آذربایجان در طرح مشارکت صلح ناتو و تأثیرپذیری از سیاست‌های آمریکا)، عوامل ارزشی و هنجاری (تاریخ و فرهنگ دو کشور، اسلام سیاسی در ایران،

ماهیت غیردینی رژیم آذربایجان، هویت قومی، همسویی آذربایجان با ماهیت اجتماعی نظام بین‌الملل، تحول اساسی در ماهیت روابط دو کشور (امنیتی شدن روابط) شکل گرفت که سبب گذار روابط و تزل جایگاه ایران در میان شریک‌های تجاری آذربایجان از مقام اول به پنجم و سپس به جایگاه هشتم گردید (کولایی، اصولی، ۱۳۹۱: ۷۶).

اکثریت جمعیت جمهوری آذربایجان را شیعیان تشکیل می‌دهند. تاریخ و فرهنگ مشترک، اشتراک نژادی با بخش عظیمی از مردم ایران و داشتن ۷۶۷ کیلومتر مرز مشترک، نقش آذربایجان را در سیاست خارجی ایران را از اهمیت دوچندان برخوردار نموده است. ضمن آنکه باید به این عوامل؛ وجود منافع مشترک انرژی در دریای خزر، بازار پر سود آذربایجان، نیاز آذربایجان به مسیرهای انتقال کالا و انرژی، نیاز به مساعدت ایران در منطقه نخجوان، نقش ایران در حل و فصل مناقشه قره‌باغ نیز افزود، و لیکن حضور آمریکا و رژیم صهیونیستی در این کشور موجب پیچیدگی مناسبات تهران-باکو شده است. مهم‌ترین چالش‌های کنونی بین ایران و جمهوری آذربایجان را می‌توان چنین بیان نمود:

- پیگیری نهضت پان آذری توسط دستگاه‌های رسمی و غیررسمی آذربایجان؛
- نگرانی از تشکیل محور باکو-آنکارا-تل‌آویو؛ (ابراهیمی کیایی و همکار، ۱۳۹۸: ۱۳۵)
- نگرانی از اقدامات روزافزون جمهوری آذربایجان در توسعه و ارتقاء سطح روابط با رژیم صهیونیستی؛
- نگرانی از اقدامات اخیر آذربایجان در خصوص تحرکات مرزی (اختلافات با ارمنستان) (مصاحبه با دکتر مرادی).

کریستوفر بوسک پژوهشگر مطالعات دفاعی و امنیتی دانشکده مطالعات آفریقا و شرق لندن معتقد است که «ممانعت از اعمال نفوذ ایران و محاصره هر چه بیشتر آن، یکی از اهداف توسعه روابط رژیم صهیونیستی با آذربایجان است». اختلافات دو کشور پیرامون رژیم حقوقی دریای خزر نیز می‌تواند منبع مهمی برای تنش و مناقشه دو کشور باشد. علی‌رغم وجود برخی تحولات مثبت در روابط و مناسبات فی‌مابین می‌توان چنین بیان نمود که اقدامات ناهمسو و غیردوستانه از سوی دولت آذربایجان، توسعه افزایشی روابط باکو و تل‌آویو، برخی جاه‌طلبی‌ها نسبت به آذربایجان ایران و اتهامات مقامات ارشد باکو به ایران مبنی بر حمایت از ارمنستان و حرکت‌های اسلامی در این کشور، تلاش ایران برای توسعه روابط با باکو را تحت‌الشعاع قرار داده است. باین‌وجود، حجم مبادلات تجاری ایران و آذربایجان در سال ۱۳۹۷ حدود ۵۰۰ میلیون دلار (غیرنفتی) و حجم مجموع مبادلات نفتی و غیرنفتی دو کشور بالغ بر یک میلیارد دلار اعلام شده است (ابراهیمی کیایی و همکار، ۱۳۹۸: ۱۳۶).

بحران قره‌باغ یکی از مسائل مهمی است که باعث سردی روابط سیاسی مابین ایران و آذربایجان گردیده است. توقع مقامات جمهوری آذربایجان از ایران این بود که ایران هم همچون ترکیه مواضع جانبدارانه و به نفع آذربایجان را در بحران قره‌باغ اتخاذ و همچون ترکیه که در وضعیت قطع روابط دیپلماتیک با ارمنستان به سر می‌برد، نسبت به کاهش سطح و یا قطع روابط خود با ایروان اقدام نماید. در این راستا صنایع نظامی رژیم صهیونیستی، مهم‌ترین تأمین‌کننده تسلیحات جنگی آذربایجان بوده و در طول جنگ ارمنستان-آذربایجان، از باکو پشتیبانی نمود. حمایت غیررسمی ایران از ارمنستان، زمینه‌ساز نگرش امنیتی ایران و آذربایجان و در نتیجه نزدیکی بیشتر جمهوری آذربایجان به رژیم صهیونیستی گردید. لذا دولت آذربایجان پس از کسب استقلال از شوروی سابق، بدون توجه به ملاحظات جهان اسلام به توسعه روابط خود با رژیم صهیونیستی پرداخت (کولایی، اصولی، ۱۳۹۱: ۸۹).

اقدامات رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان در تقابل با جمهوری اسلامی ایران: رژیم صهیونیستی از گسترش روابط خود با آذربایجان اهدافی را دنبال می‌کند که برآیند این اهداف در مواردی به معضل امنیتی در ایران تبدیل شده است. این اهداف عبارت‌اند از: توسعه نفوذ سیاسی و جذب نخبگان اقتصادی و سیاسی کشورهای قفقاز، حضور در مرزهای شمالی ایران، فعالیت‌های اطلاعاتی امنیتی، جلوگیری از تخریب چهره صهیونیست‌ها در آذربایجان، همکاری نظامی، فروش اسلحه و آموزش نیروهای نظامی آذربایجان، نفوذ اقتصادی و سرمایه‌گذاری، تشکیل ائتلاف با ترکیه، تهدید جلوه دادن ایران، نفوذ فرهنگی در بین شیعیان و در نهایت کاهش نفوذ ایران؛ بنابراین پرواضح است که مخاطب فعالیت‌های اطلاعاتی امنیتی رژیم صهیونیستی در خاک جمهوری آذربایجان، امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران است (قلی پور آذر، ۱۳۹۲: ۱۶۲).

الف) اقدامات نظامی رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان:

مهم‌ترین جهات حائز اهمیت همکاری‌های آذربایجان و رژیم صهیونیستی عبارت‌اند از:

- ۱) گسترش همکاری‌های اطلاعاتی - امنیتی و دریافت انواع فناوری‌های نظامی پیشرفته از این رژیم؛
- ۲) نوسازی و مدرن‌سازی ارتش و ساختار نظامی آذربایجان (AzNews, 2012)؛
- ۳) استفاده حداکثری از نفوذ لابی یهود برای مقابله با لابی ارمنی در آمریکا؛
- ۴) استفاده آذربایجان از نفوذ لابی یهود برای گسترش روابط با غرب و جلب حمایت‌های بیشتر از سوی آمریکا (Murinson, 2014: 19).

آموزش و نوسازی ارتش بخش مهمی از همکاری‌های نظامی - امنیتی میان آذربایجان و رژیم را تشکیل می‌دهد. بعد از جنگ آذربایجان و ارمنستان، اسرائیلی‌ها با ارائه تجهیزات نظامی از قبیل تانک‌های پیشرفته،

سلاح‌های نوین پیاده، به نوسازی و آموزش ارتش آذربایجان پرداخت (Abilov, 2009: 8). ارائه موشک‌های استینگر و ادوات جنگی در زمان جنگ آذربایجان و ارمنستان، از جمله حمایت‌های نظامی رژیم صهیونیستی از آذربایجان می‌باشد (The Washington Institute for Near East Policy, 2005). بعد از سفر بنیامین نتانیاهو در سال ۱۹۹۷ به آذربایجان، روابط نظامی دو طرف وارد مرحله جدیدی شد. در فوریه ۲۰۱۲، قراردادی به ارزش ۱/۶ میلیارد دلار بین آذربایجان و رژیم مبنی بر دریافت تجهیزات جنگی پیشرفته امضاء گردید. ارزش معاملاتی تسلیحاتی بین طرفین طی سال‌های ۲۰۱۲ به بعد بالغ بر ۴ میلیارد دلار برآورد گردیده است. آذربایجان همچنین پیگیر تجهیز نیروی دریایی خود از طریق نقش آفرینی جدی رژیم می‌باشد. روزنامه‌های اسرائیلی در سال ۲۰۱۶ از تحویل هواپیماهای بدون سرنشین بیشتر به آذربایجان خبر دادند. نگرانی‌های امنیتی اسرائیل از ناحیه ایران عاملی کلیدی در گسترش روابط این رژیم با جمهوری آذربایجان است. رژیم صهیونیستی برای رفع این نگرانی، استراتژی دیپلماسی فعال و بررسی عادی‌سازی روابط را در مناطق پیرامونی ایران آغاز کرده است. اوزی رای، تحلیلگر معروف اسرائیلی معتقد است که اسرائیل برای جلوگیری از تهاجم ایران باید ائتلاف‌های چندگانه را شکل داده که آذربایجان به‌عنوان همسایه شمالی ایران، در این خصوص در سیاست خارجی رژیم صهیونیستی دارای جایگاه ویژه‌ای می‌باشد (امیدی و خیری، ۱۳۹۵: ۱۴۸).

ب) اقدامات اطلاعاتی امنیتی رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان: همکاری‌های

اطلاعاتی و امنیتی، از اهمیت حیاتی در روابط جمهوری آذربایجان و رژیم صهیونیستی برخوردار است. مبادله، تجزیه و تحلیل اطلاعات از جمله اطلاعات ماهواره‌ای و آموزش سرویس‌های اطلاعاتی و امنیتی آذربایجانی از جمله زمینه‌های همکاری‌های امنیتی دو کشور است. یکی از اولویت‌های اسرائیل در همکاری امنیتی با آذربایجان، مبارزه با شبکه اطلاعاتی ایران در کشورهای تازه استقلال یافته آسیای مرکزی و قفقاز و به‌ویژه آذربایجان عنوان شده است. در سال ۲۰۰۷ مقامات آذربایجانی ادعا کردند ۱۵ نفر را که جاسوس ایران بوده‌اند و از فعالیت‌های اسرائیل و غرب، اطلاعات جمع‌آوری می‌کردند، دستگیر کرده است. در مقابل در فوریه ۲۰۱۲ ایران اعلام نمود که آذربایجان به عوامل سرویس‌های اطلاعاتی اسرائیل در کشور خود پناه داده است، افرادی که با گذر از مرز، وارد خاک ایران شده و دانشمندان هسته‌ای ایران را ترور کردند (جوادی ارجمند و دیگران، ۱۳۹۳: ۷۱). هدف اصلی رژیم صهیونیستی از همکاری‌های اطلاعاتی و نظامی با باکو، رصد و ضربه زدن به برنامه‌های هسته‌ای و موشکی ایران است؛ بنابراین رژیم صهیونیستی با تمام توان در پی نابودی یا حداقل، متوقف کردن برنامه‌های هسته‌ای و موشکی ایران است؛ اقدامی که قبلاً در رابطه با کشورهای عراق و سوریه نیز انجام داده است. تأسیسات هسته‌ای ایران در فاصله دورتری از رژیم صهیونیستی قرار دارند. این موضوعی است که رژیم صهیونیستی را بیشتر به اجرای راهبرد اتحاد پیرامونی ترغیب کرده است (امیدی و خیری، ۱۳۹۵: ۱۴۹).

در اواسط سال ۲۰۱۲ مجله آمریکایی «فارین پالیسی» گزارشی را منتشر نمود مبنی بر این که جمهوری آذربایجان به رژیم صهیونیستی اجازه دسترسی به پایگاه‌های هوایی خود را داده است. این ادعا در صورت صحت، قدمی اساسی در رابطه با تهدید تأسیسات هسته‌ای ایران به شمار می‌رود (Jewishjouna:2012). اگرچه تاکنون شواهدی وجود ندارد، اما این احتمال وجود دارد که در صورت بالا گرفتن تنش بین ایران و اسرائیل، تل آویو تلاش کند از پایگاه‌های موجود در آذربایجان برای ضربه زدن به تأسیسات هسته‌ای ایران استفاده نماید (2015:73). Lindenstrauss از دید مقامات اسرائیل، برنامه هسته‌ای ایران نه تنها برای آن رژیم، بلکه برای کل منطقه جنوب غرب آسیا خطری جدی به شمار می‌رود؛ بنابراین، قبل از اقدامات شورای امنیت سازمان ملل باید از کلیه روش‌ها برای ضربه زدن به این برنامه یا متوقف کردن آن استفاده شود (Murinson:2014:12).

تسلط رژیم صهیونیستی به یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین سیستم‌های ارتباطی آذربایجان یعنی «پراتور تلفن همراه» این کشور که توسط شرکت اسرائیلی باکسل اداره می‌شود، زمینه فعالیت این رژیم را در خصوص استراق سمع و اقدامات جاسوسی آسان‌تر نموده است (Murinson:2014:27). تل آویو در تلاش است با استفاده از اقداماتی نظیر ایجاد سامانه‌های راداری پیشرفته و پایگاه‌های استراق سمع در مجاورت مرزهای ایران، انجام فعالیت‌های جاسوسی و کسب آمادگی برای انجام حملات ضربتی علیه ایران، موقعیت خود را در برابر ارتقا و در مقابل، آسیب‌پذیری جمهوری اسلامی ایران را افزایش دهد. در رسانه‌های ایران نیز بحث‌های زیادی درباره جاسوسی اسرائیل علیه ایران از طریق آذربایجان صورت گرفته است. در شهریور ۱۳۹۳ ایران پهپاد متعلق به اسرائیل را بر فراز نظیر مورد هدف قرار داد که رسانه‌ها مبدأ حرکت آن را منطقه نخجوان جمهوری آذربایجان اعلام کردند (امیدی و خیری، ۱۳۹۵: ۱۵۲).

ج) اقدامات اقتصادی و سیاسی رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان: رژیم صهیونیستی

به‌طور کلی از دو حربه برای گسترش نفوذ در آذربایجان استفاده می‌کند: یکی مسائل اقتصادی و دیگری از طریق نهادهای به اصطلاح اشاعه دهنده دموکراسی. بر اساس تحلیلی از آژانس خبرگزاری توران، رژیم صهیونیستی در آذربایجان به‌عنوان یک شریک بالقوه شناخته می‌شود. اهداف محوری و اصلی آذربایجان از تداوم و ارتقای مناسبات خود با تل آویو شامل جذب و افزایش سرمایه‌گذاری شرکت‌های اسرائیلی در آذربایجان، دریافت کمک‌های مالی، فراهم ساختن زمینه‌های همکاری بیشتر با غرب و ایجاد فشار بیشتر به ارمنستان در مناقشه قره‌باغ می‌باشد که در بخش عمده‌ای از این موارد آذربایجان توفیقی کسب نکرده است. اهداف محوری و اصلی رژیم از مناسبات با آذربایجان نیز شامل اقدام به توصیه بن‌گوریون مبنی بر لزوم توسعه روابط اسرائیل با کشورهای غیرعربی نزدیک به جنوب غرب آسیا، بهره‌مندی از ذخایر عظیم انرژی در آذربایجان، انتقال یهودیان آذربایجان به سرزمین‌های اشغالی، نزدیکی به مرزهای طولانی جمهوری اسلامی ایران، مقابله با گسترش اسلام‌گرایی، تقویت فرقه‌های ضاله در این کشور و تبدیل آن به پایتخت بهایی‌ها، خروج از بحران مشروعیت سیاسی و جلوگیری از تشکیل جبهه ضد اسرائیلی در قفقاز می‌باشد (ابراهیمی کیایی و همکار، ۱۳۹۸: ۱۳۹).

مدل مفهومی:

شکل ۲- مدل مفهومی تحقیق

نتیجه گیری:

کشور آذربایجان با اکثریت شیعه و مردم آذری زبان، دارای پیوندهای هویتی، تاریخی، فرهنگی و تمدنی بسیار فراوان با جمهوری اسلامی ایران است؛ لیکن، روابط دیپلماتیک این دو کشور همواره با چالش روبه‌رو بوده که مهم‌ترین آن متأثر از نگرش امنیتی نسبت به یکدیگر است. روابط جمهوری آذربایجان با رژیم صهیونیستی و حضور آن در این کشور، با بیش از چهار دهه روابط تقابلی با جمهوری اسلامی ایران، مهم‌ترین و اصلی‌ترین عامل نگاه امنیتی جمهوری اسلامی ایران به آذربایجان می‌باشد. با نگاهی گذرا به اقدامات گسترده و روزافزون رژیم صهیونیستی در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، نظامی، امنیتی، اجتماعی و فرهنگی در کشور آذربایجان می‌توان به این نتیجه دست یافت که لایه‌های مختلف نفوذ رژیم صهیونیستی در این کشور به شدت تعمیق یافته که این خود تهدیدی قابل‌اعتنا بر علیه امنیت ملی ایران است. این اقدامات گسترده رژیم که می‌توان آن را نفوذ امنیتی در راستای دکترین اتحاد پیرامونی این رژیم دانست، می‌تواند منجر به تضعیف جایگاه و نفوذ دیپلماتیک ایران در جمهوری آذربایجان، تشدید اقدامات اطلاعاتی، جاسوسی و ضد امنیتی از طرف رژیم صهیونیستی بر علیه ایران، محروم ماندن ایران از دسترسی به فرصت‌های اقتصادی در آذربایجان و همچنین مغفول ماندن فرصت‌های عظیم فرهنگی، مذهبی و ملیتی بین ایران و آذربایجان با توجه به نزدیکی قومیتی بین دو کشور می‌گردد. جمهوری آذربایجان به دلیل دارا بودن شرایط خاص ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی و همچنین وجود مرز تقریباً طولانی و مشترک با ایران، می‌تواند از جایگاه ویژه‌ای در تقابل میان ایران و رژیم صهیونیستی برخوردار باشد. در این راستا، با عنایت به موارد پیش گفته، رژیم صهیونیستی با سوءاستفاده از اقدامات مختلف سیاسی، امنیتی، اقتصادی و ... که در کشور آذربایجان انجام می‌دهد، این کشور را به میدان تقابل خود با جمهوری اسلامی ایران تبدیل و ضمن تهدید جلوه دادن، جمهوری اسلامی ایران را به‌عنوان عامل اصلی بی‌ثباتی داخلی دولت‌های منطقه معرفی و خطر گسترش بنیادگرایی اسلامی را از جانب ایران تبلیغ می‌نماید.

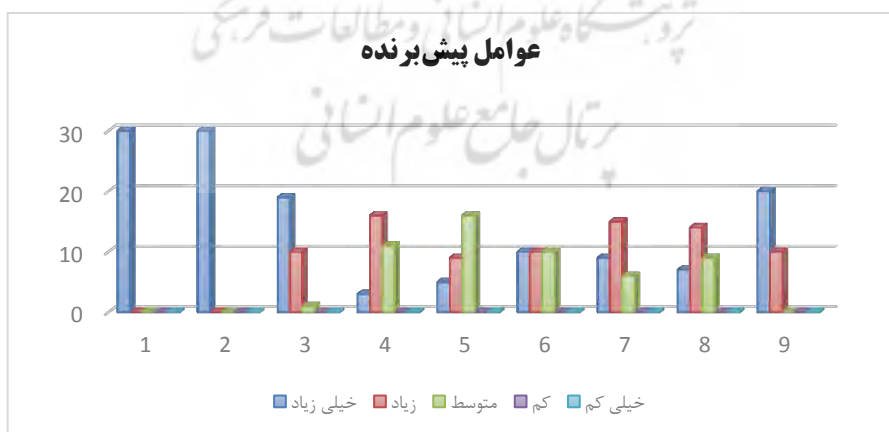
ممانعت از نفوذ و جلوگیری از مشارکت ایران در پروژه‌های اقتصادی به‌خصوص پروژه‌های مرتبط با انرژی‌های فسیلی در دکترین راهبردی رژیم صهیونیستی از اولویت استراتژیک برخوردار می‌باشد که این امر محور اصلی این رژیم جعلی در توسعه روابط اقتصادی و دیپلماتیک با کشورهای آسیای میانه و قفقاز محسوب می‌شود. هدف غایی آن بالا بردن ضریب امنیتی رژیم و تأمین انرژی آن‌بمی‌باشد که این خود باعث کاهش آسیب‌پذیری‌های رژیم در برابر دشمنانش از جمله ایران شده است. از طرف دیگر این حضور می‌تواند کاهش روزافزون و همه‌جانبه سطح همکاری‌ها و روابط اقتصادی ایران و آذربایجان و پایین آمدن نفوذ سیاسی ایران در منطقه را به دنبال داشته باشد.

مسئله حائز اهمیت این است که اقدامات نظامی امنیتی رژیم صهیونیستی در آذربایجان، خود بزرگ‌ترین عامل در تشدید فضای نظامی‌گری در منطقه پیرامونی ایران محسوب گردیده که این خود ضمن واگرایی شدید سیاسی-امنیتی میان آذربایجان با ایران، می‌تواند محیط امنیتی پیرامونی ایران را ناامن کرده و باعث چالش‌های جدی برای امنیت ملی ایران می‌شود.

با توجه به تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری‌شده و تبیین ملاحظات دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی با جمهوری آذربایجان، در قالب عوامل پیش‌برنده و چالش‌زا به شرح جداول و نمودارهای زیر، می‌توان چنین جمع‌بندی نمود که موارد مزبور پاسخ مناسبی به سؤال تحقیق مبنی بر تبیین ملاحظات دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان می‌باشد.

الف) عوامل پیش‌برنده‌های مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی با جمهوری آذربایجان: بر اساس یافته‌های تحقیق و با توجه به تجزیه و تحلیل انجام‌شده، مهم‌ترین عوامل پیش‌برنده مؤثر بر ملاحظات دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی با جمهوری آذربایجان در قالب ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، نظامی، امنیتی، فرهنگی و اجتماعی به شرح نمودار و جدول زیر بوده که مؤلفه «توسعه همکاری‌های اطلاعاتی و امنیتی ایران با آذربایجان» با نمره میانگین ۵ تأثیرگذارترین مؤلفه در عوامل پیش‌برنده مؤثر بر ملاحظات دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی با جمهوری آذربایجان می‌باشد. نمودار شماره ۱: عوامل پیش‌برنده مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با

عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی با جمهوری آذربایجان؛

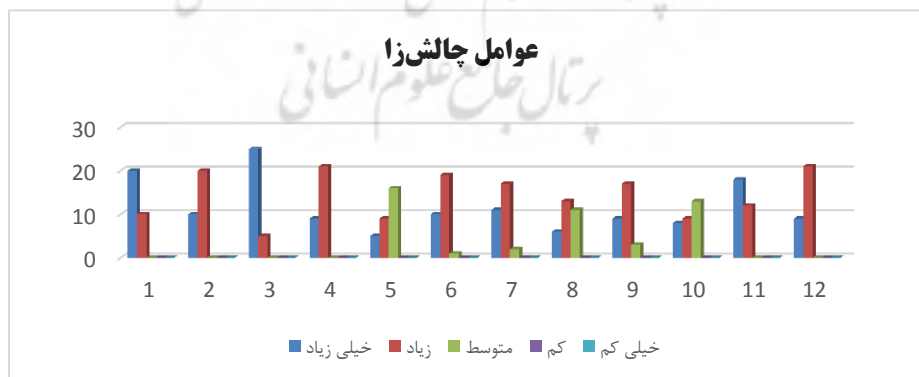

جدول شماره ۱: عوامل پیش‌برنده مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی با جمهوری آذربایجان؛

میانگین	پیش‌برنده‌ها (ترکیب قوت‌ها و فرصت‌ها)	ابعاد
۵	توسعه همکاری‌های اطلاعاتی و امنیتی ایران با آذربایجان	نظامی امنیتی
۵	فعال نمودن دیپلماسی دفاعی (آموزش - بازدیدهای نظامی - رزمایش‌های مشترک و ...)	نظامی امنیتی
۴/۶۷	مشارکت فعال اقتصادی با آذربایجان در زمینه‌های انرژی، پزشکی، خدماتی و مواد غذایی و ...	اقتصادی
۴/۶	اقدامات سازنده (انعقاد معاهده و ...) در جهت اعتمادسازی و رفع نگرانی‌های امنیتی	سیاسی
۴/۱	بسترسازی ارتباطی با استفاده از تاریخ و فرهنگ مشترک، اشتراکات نژادی	فرهنگی اجتماعی
۴	استفاده از ظرفیت شیعیان و طرفداران انقلاب اسلامی در آذربایجان	فرهنگی اجتماعی
۳/۹۳	ایجاد مفاهمه درباره جلوگیری از بنیادگرایی اسلامی	فرهنگی اجتماعی
۳/۷۳	مشارکت فعال جمهوری اسلامی در رژیم حقوقی دریای خزر	سیاسی
۳/۶۳	میانجیگری در خصوص قره‌باغ و نخجوان و ارمنستان	سیاسی

ب) عوامل چالش‌زا مؤثر بر ملاحظات دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با اقدامات روابط رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان: بر اساس یافته‌های تحقیق، مهم‌ترین عوامل چالش‌زا مؤثر بر ملاحظات دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی با آذربایجان به شرح نمودار و جدول زیر و مؤلفه «انجام فعالیت‌های اطلاعاتی، جاسوسی و... توسط رژیم» با نمره میانگین ۴/۸۳ تأثیرگذارترین مؤلفه در عوامل چالش‌زا مؤثر بر ملاحظات دفاعی-امنیتی ج.ا. ایران در تقابل با عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی با جمهوری آذربایجان می‌باشد.

نمودار شماره ۲: عوامل چالش‌زا مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی با جمهوری آذربایجان؛

جدول شماره ۲: عوامل چالش‌زا مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با

عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی با جمهوری آذربایجان؛

میانگین	چالش‌ها (ترکیب ضعف‌ها و تهدیدات)	ابعاد
۴/۸۳	انجام فعالیت‌های اطلاعاتی، جاسوسی و استراق سمع ... در امتداد سواحل دریای خزر و مرزهای ایران توسط رژیم صهیونیستی	نظامی امنیتی
۴/۶۷	اقدامات رژیم صهیونیستی و آذربایجان در خصوص اشاعه و تبلیغ پان‌ترکیسم	نظامی امنیتی
۴/۶	ترس آذربایجان از گسترش و نفوذ اسلام‌گرایان تندرو	فرهنگی اجتماعی
۴/۳۳	آموزش اقدامات خرابکارانه به عناصر معاند، حمایت و تقویت نخبگان واگرا، توسط رژیم در خاک آذربایجان	نظامی امنیتی
۴/۳	همکاری‌های نظامی گسترده، (تجهیز، آموزش و ...) آذربایجان با رژیم صهیونیستی،	نظامی امنیتی
۴/۳	نفوذ رژیم صهیونیستی در حکومت آذربایجان و اختلاف‌افکنی بین ایران و آذربایجان	سیاسی
۴/۳	محروم شدن ایران از دسترسی به فرصت‌های اقتصادی در آذربایجان	اقتصادی
۴/۳	نگرش امنیتی به ایران به دلیل عدم جانب‌داری ایران در مناقشات ارمنستان، نخجوان و قره‌باغ از آذربایجان	سیاسی
۴/۱	مغفول ماندن روابط نزدیک فرهنگی ایران با جمهوری آذربایجان با توجه به نزدیکی قومیتی بین دو کشور	فرهنگی اجتماعی
۳/۸۳	توسعه ایران هراسی و نفوذ فرهنگی صهیونیسم ...	سیاسی
۳/۸۳	تقویت فرقه‌های ضاله در این کشور و تبدیل آن به پایتخت بهایی‌ها،	فرهنگی اجتماعی
۳/۶۳	اختلافات ایران و آذربایجان پیرامون رژیم حقوقی دریای خزر	سیاسی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

- قرآن کریم.
- فرمایشات و سخنرانی‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)
- آقابخشی، علی (۱۳۶۳). «علوم سیاسی»، تهران: نشر تقریر.
- ابراهیمی کیایی، هادی و زارعی، کمال (۱۳۹۸). «تقابل راهبردهای جمهوری اسلامی ایران و رژیم صهیونیستی در منطقه استراتژیک قفقاز»، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، دوره نهم، شماره ۳۲.
- پاک‌آیین، محسن (۱۴۰۱). «مروری بر روابط جمهوری آذربایجان و اسرائیل»، منتشر شده در ابرار معاصر، تاریخ ۱۴۰۱/۰۵/۲۶
- اریک، لس (۱۹۹۷). «فراز از پیروزی رئالیسم تهاجمی و گسترش اهداف جنگ»، فصلنامه مطالعات امنیتی، جلد ۶ شماره ۴.
- المسیری، عبدالوهاب (۱۳۷۸). «گروه کارکردی یهودی و دولت کارکردی صهیونیست»، ترجمه حاجی یوسفی امیرمحمد، فصلنامه مطالعات فلسطین، شماره ۲.
- امیدی، علی و خیری، مصطفی (۱۳۹۵). «تأثیر روابط جمهوری آذربایجان و اسرائیل بر امنیت ملی ایران»، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۳۳.
- بولجسنی، خسرو و همکاران (۱۳۹۶). «بررسی نقش ژئوپلیتیک به‌عنوان یکی از ابعاد الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت در حوزه دفاعی - امنیتی»، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال ۱۷، شماره ۷۵.
- بیک، علی اصغر (۱۳۹۸). «طرح راهبردی انتظامی - امنیتی استان بوشهر»، مرکز مطالعات فراجا استان بوشهر.
- ثروتی، محسن و مظلوم، علی (۱۳۸۹). «راهنمای تدوین دکترین»، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی د.م.
- جوادی ارجمند، محمدجعفر و همکاران (۱۳۹۳). «بررسی علت‌های سردی روابط ایران و جمهوری آذربایجان»، فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۷، شماره ۱.
- حاجی یوسفی، امیرمحمد (۱۳۸۳). «دولت رانتیر و نفوذپذیری اسرائیل و آمریکا در صلح خاورمیانه»، فصلنامه مطالعات فلسطین، شماره ۲.
- حافظنیا، محمدرضا (۱۳۸۶). «نقش آفرینی ژئواستراتژیک محور قفقاز - آسیای مرکزی در رقابت‌های جهانی»، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۴۰.
- ذو علم، علی (۱۳۸۴). «تأملی در مفهوم چالش»، فصلنامه زمانه، شماره ۳۶.
- روزنامه رسالت (۱۴۰۱). «چراغ سبز دوباره باکو به صهیونیست‌ها»، ۲۹ آبان ماه.
- ساجدی، امیر (۱۳۹۰). «طرح پیرامونی و همکاری آذربایجان و اسرائیل»، فصلنامه علوم سیاسی، شماره ۱۶.
- عسگری، محمود و همکاران (۱۳۹۱). «عوامل و ویژگی‌های سیاست دفاعی ج.ا. ایران»، (نامه دفاع)، مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی.
- علی پور، عباس و همکاران (۱۳۹۵). «بررسی ملاحظات سیاسی - امنیتی - دفاعی آمایش سرزمین با استفاده از مدل SWOT (مطالعه موردی: استان کهگیلویه و بویراحمد)»، پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، سال ۴، شماره ۱۶.
- قاسمی، حاکم و سرلپی، لیلا (۱۳۹۳). «رتیبات امنیتی مطلوب خلیج فارس از منظر جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات فرهنگی و سیاسی خلیج فارس.

قربانپور، علی و همکاران (۱۳۹۱). «مفهوم امنیت ملی و نقش قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در تأمین آن»، نخستین جشنواره تألیفات علمی برتر علوم انسانی اسلامی، جایزه ویژه علامه جعفری (ره).

قلی پور آذر، سعادت (۱۳۹۲). «بررسی نشانه‌های اطلاعاتی امنیتی رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان و امنیت ملی جمهوری آذربایجان»، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال ۲۱، شماره ۷۸.

قنبری، ایرج و همکاران (۱۴۰۱). «مطالعه گروهی دوره یک‌ساله داتا، ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز جمهوری اسلامی ایران و ترکیه»، دانشگاه عالی دفاع ملی، رساله دکتری.

کریستوفر، بوسک (۱۳۸۶). «روابط اسرائیل و آذربایجان و تأثیر آن بر امنیت منطقه قفقاز جنوبی».

کولایی، الهه و اصولی، قاسم (۱۳۹۱). «چگونگی تغییر روابط امنیتی شده ایران و جمهوری آذربایجان»، فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی، سال پنجم، شماره ۱۰.

مایدل، رابرت (۱۳۸۷). «چهره متغیر امنیت ملی»، چاپ اول، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

مرادی، افشین (۱۴۰۱). مصاحبه در خصوص آخرین وضعیت روابط ایران و آذربایجان.

مورینسون، الکساندر (۱۳۹۳). «روابط بین اسرائیل و آذربایجان»، مرکز مطالعات استراتژیک بگین سادات، دانشگاه بار ایلان.

مؤسسه واشنگتن (۲۰۰۵). «برای سیاست خاور نزدیک»، مرکز مطالعات استراتژیک واشنگتن.

مؤمنی، میر قاسم (۱۳۸۴). «جامعه یهودیان آذربایجان و ابعاد روابط دوجانبه آذربایجان و اسرائیل»، فصلنامه تحقیقی آران، سال دوم، شماره ۵.

نوذری، فضل‌الله (۱۳۹۴). «ژئوپلیتیک حوزه دریای عمان»، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.

واحدی، الیاس (۱۳۸۲). «برآورد استراتژیک آذربایجان»، تهران: انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.

.Abilov, Shamkhal (2009), "the Azerbaijan-Israel Relations: a Non-diplomatic but Strategic Partnership", OAKA, Vol. 4, No.8.

.Az News (2012), "Iran Provides Every Support to Armenia, Azerbaijani MP", February 14, at: <http://www.news.az/articles/politics/54665>.

.Bourtman Ilya, "Israel and Azerbaijan's Furtive Embrace", (2006) Middle East Quarterly, Vol. XIII, No. 3, pp47-57

.Bulmt Ars (1988) "post-Cold War Realities: Israel's Strategy in Azerbaijan and Central Asia", Middle East Policy, Vol. V, No.4, p.20.

Goldenberg, Susan, (1389), North Caucasus crises, the pride of the small Caucasian nations and the disturbances of.. the post-Soviet era, translated by Bahram Amir Ahmadi, Central Asia and Caucasus Studies Quarterly, Tehran, Ministry of Foreign Affairs, year 5, number 15.

.Lindenstrauss, Gallia (2015), "Israel- Azerbaijan: Despite the Constraints, a Special Relationship" Strategic Assessment, Vol.17, No.4

.Murinson, Alexander (2014), "the Ties between Israel and Azerbaijan", the Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Bar-Ilan University

.Zakaria, Fareed (1998). From Wealth to Power: The Unusual Origins of Americas World Role, Princeton, Princeton University Press.

www.dotina.com

www.jewishjournal.com (Accessed on: 2014/06/22).

